

УДК 37.378

Анатолій КУЗЬМІНСЬКИЙ

доктор педагогічних наук, член-кореспондент,
професор кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: kuchay@ukr.net

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В УНІВЕРСИТЕТІ

Показано передовий педагогічний досвід який є важливим чинником, підвищення педагогічної майстерності, розвитку творчої ініціативи вчителя, невичерпним джерелом нового і прогресивного.

Педагогічні вміння викладача розділено на такі групи: гностичні вміння; проєктивні вміння; конструктивні; комунікативні; організаторські; креативні (творчі) вміння. З'ясовано, які вміння викладача і яким чином виявляються в підготовці й проведенні навчального заняття.

Ключові слова: передовий педагогічний досвід, педагогічні вміння викладача, якості педагога, педагогічна майстерність.

Як відомо, однією з найважливіших умов розвитку освіти є інтенсивно-оптимальне впровадження в практику нових прогресивних педагогічних ідей, технологій, досягнень сучасної психолого-педагогічної науки і практики.

Створення чіткої, керованої, гнучкої системи вивчення, узагальнення, розповсюдження і впровадження найновіших досягнень педагогічної науки і передової педагогічної практики в едукативний процес – одна з найважливіших умов вдосконалення роботи освітніх установ, підвищення якості освіти.

До проблеми вдосконалення освітнього процесу останні роки помітно зріс інтерес і науковців, і педагогів-практиків, і громадськості. Саме від ефективності діяльності освітніх закладів залежить майбутнє благополуччя кожної людини і держави в цілому. Наш земляк, народний вчитель, академік О. А. Захаренко у статті “Розраховуємо на мудрість” зауважував: “Незалежна Україна як повітря, як води потребує нової школи, яка хоч на крок йтиме попереду суспільства, нової за змістом, за системою і технологією навчання і виховання, чесною і добродійною, що дасть країні покоління чисте, мудре, порядне, працююче, яке ніколи не зречеться своєї державності, своєї історії. Не зречеться святих істин справедливості, і давніх і нових традицій, дружби і поваги до культури інших народів” [2]. А щоб сформувати нове покоління, потрібні мудрі педагоги, яких готують вищі навчальні заклади.

Теоретичні засади формування педагогічної майстерності викладача вищої школи розроблені в працях Я. А. Коменського, І. Дістервега, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, О. А. Захаренка, А. І. Архангельського, І. А. Зязюна.

Прекрасним прикладом новаторства у прикладній педагогіці є діяльність А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, Ш. О. Амонашвілі, І. А. Зязюна, М. П. Гузика, В. Ф. Шаталова які блискуче узагальнили власний педагогічний досвід, збагативши теорію і методику освіти оригінальними науковими ідеями. У своїх педагогічних працях вони методологічно обґрунтували роль передового досвіду, наголошуючи на необхідності тісного взаємозв'язку теорії і практики без якого не можливий розвиток освіти. І хоча до проблеми передового педагогічного досвіду зростає інтерес науковців, ще й сьогодні не все прогресивне, педагогічно доцільне, що народжується у творчих лабораторіях науковців і педагогів-практиків, стає надбанням широкого загалу освітян.

Метою статті є показати деякі аспекти впровадження і використання передового педагогічного досвіду в університеті.

Професійна діяльність педагога багатоаспектна, вона охоплює суто навчальну (викладацьку), методичну, науково-пошукову роботу, виховний вплив на особистість, організаційні вміння. На нашу думку, найголовніша функція педагога – засобами свого навчального предмета – математики, історії, біології – вчити учнів (студентів) найважливішому: як стати особистістю й реалізувати свої потенційні можливості, здібності. В наш час це надзвичайно складні завдання. Життя за стінами навчальних закладів міняються стрімко, а педагог підготовлений “за вчорашніми вимогами суспільства, життя”. Це не провина, а біда вчителя. Не лише в Україні, а в усьому світі спостерігається криза системи освіти. Школі потрібні реформи змісту, технологій підготовки вчителя,

начально-матеріального забезпечення освітнього процесу.

Як засвідчує досвід найскладнішим у вирішенні проблем є:

а) кадрова – рівень підготовки і перепідготовки вчителів;

б) формування батьківської, громадської, суспільної думки щодо необхідності внесення кардинальних змін у освітню політику та методи її реалізації.

Вічна проблема “Чому і як вчити”. У повісті “Тарас Бульба” Микола Гоголь, говорячи про навчання Остапа, зауважив: “Тогдашний род учения страшно расходился с образом жизни: эти схоластические, грамматические, риторические и логические тонкости решительно не прикасались к времени, никогда не применялись и не повторялись в жизни. Учившиеся им ни к чему, не могли привязать своих познаний, хотя бы даже менее схоластических. Самые тогдашние ученые более других были невежды, потому что вовсе были удалены от опыта” [1, 58].

Саме передовий педагогічний досвід є важливим чинником, підвищення педагогічної майстерності, розвитку творчої ініціативи вчителя, невичерпним джерелом нового і прогресивного.

Основною причиною, на наш погляд, є невміння виокремлення продуктивних ідей, недооцінка педагогіки при підготовці педагогічних працівників. Аналізуючи це явище В. Коротич цитує висловлювання Льва Толстого про завдання педагогіки: “завданням педагогіки є наведення розуму на узагальнення”, т. б. потрібно вчити людину мислити самостійно [3]. Тому в нашому університеті ми побудували викладання педагогічних дисциплін саме так, щоб навчити майбутніх вихователів підростаючого покоління, працівників освіти мислити, обирати педагогічно доцільні форми, методи, технології для досягнення цілей формування особистості, людини.

Глибинне знання навчального предмету майбутнього фаху студентів завжди викликає повагу до викладача, є характерною рисою справжнього майстра-педагога вищої школи. Саме майстерність викладача, відданість його своїй професії, обраному фаху є визначальним чинником виховного впливу на студентів.

Бездоганне глибоке знання предмету навчання завжди притаманне справжнім майстрам вищої школи. Відданість викладача обраному фаху, його професійний інтерес є значними чинниками його виховного впливу на студентство.

Викладач вищої школи в очах студентів виступає як науковець, він є представником певної галузі наукових знань, посередником між наукою

та студентами. Він не лише знайомить молодь з науковими ідеями, перспективами розвитку науки, її практичного застосування в суспільній та господарській діяльності, але й сприяє становленню студентів як науковців. Слід урахувати думку В. І. Вернадського про те, що для наукового розвитку необхідне визнання повної свободи особистості, особистості духу, бо тільки за цієї умови може один науковий світогляд змінюватися іншим, створеним вільною, незалежною роботою особистості, адже забезпечення вільного, творчого розвитку особистості студента є одним із важливих завдань педагога у вищій школі.

Викладачі вищої школи, намагаючись досягти підвищення ефективності навчального процесу, великі надії покладають на зміни, що відбуваються у галузі вищої освіти. У той же час вони розуміють, що наслідки будь яких реформ цілком визначаються якістю їх роботи, рівнем професіоналізму, організацією навчального процесу і передовісін навчальних занять. Навчальне заняття є закритою лабораторією викладача. У вищій школі, як і в загальноосвітній, викладач, студенти і навчальний предмет існують у замкненому середовищі. Серед фахівців – викладачів вищої школи – доволі поширеною є думка, що якість роботи педагога переважно визначається рівнем професійних знань. Але у навчальному занятті реалізуються не лише професійні знання та вміння викладача, а й рівень його психолого-педагогічної підготовки. Відтак, опитування студентів також свідчать про те, що якість навчання у вищій школі тісно пов'язана з особистими рисами викладача, рівнем його загальної культури та психолого-педагогічної підготовки. У деяких випадках у навчальному процесі не повною мірою реалізуються основні принципи навчання, обирається недоцільні методи навчання та неефективна тактика спілкування. Про це свідчать відповіді студентів: “викладач знає, але не вміє пояснити”, “хизується своїми знаннями”, “розповідає так, що не встигаєш зрозуміти”, “не любить, коли задаєш запитання” тощо. Серед недоліків у роботі викладачів студенти відмічають негативний емоційний фон навчального процесу, недостатню його організованість.

Як відомо, педагогічні вміння викладача можна розділити та такі групи: гностичні вміння – вміння пізнавального й аналітичного змісту; проєктивні вміння – вміння прогнозувати, створювати об'єкт як певну цілісність в уяві, визначати прогноз професійної діяльності; конструктивні – вміння створювати реальну модель спланованої діяльності; комунікативні – вміння спілкуватися зі слухачами; організаторські вміння – здатність реалізовувати план діяльності; креативні (творчі)

вміння. Проективні вміння можна визначити формулою “в мене є ідея”, конструкторські: “я знаю, як це зробити, я створю зазначені умови”, організаторські: “я зроблю заплановане обов’язково, не зважаючи на певні труднощі”, комунікативні: “я вмю формувати доцільні для навчання відносини”. Проаналізуємо сутність кожного із зазначених компонентів педагогічної майстерності викладача.

Гностичний компонент педагогічної майстерності забезпечує здатність викладача вищої школи до самовдосконалення, професійного зростання. Видатний письменник М. Гоголь зауважував, що, “навчаючи інших, сам навчаєшся”. Гностичний компонент реалізується у наступних вміннях викладача: уміння користуватися навчальною та довідковою літературою, використання допоміжних джерел; вивчення та аналіз наукової літератури, різних підходів до проблеми, що вивчається; виділення головного, суттєвого в навчальному матеріалі; виділення суттєвих зв’язків між раніше вивченими та новими знаннями; аналіз міжпредметних зв’язків навчального матеріалу; визначення позитивних і негативних якостей різних форм організації навчальної діяльності щодо конкретного змісту навчального матеріалу; формування мети навчального заняття як результату навчальної діяльності студентів та як процесуальної характеристики діяльності викладача; аналіз організації робочого місця, умов проведення навчального процесу; аналіз власного й передового досвіду висвітлення конкретної проблеми; вивчення якості виконаної роботи і аналізу власних причин успіхів і невдач у навчальному процесі.

Видатний педагог І. А. Зязюн зазначає, що учитель (викладач) – і сценарист, і режисер, і виконавець, проекту навчального процесу загалом, від початку до завершення взаємодії зі студентом у межах навчальної дисципліни, і зокрема проект конкретних актів взаємодії – навчальні заняття. Проективний компонент педагогічної діяльності викладача в підготовці навчального заняття виявляється в таких показниках: планування різних форм організації навчання; проектування процесу навчання як системи взаємопов’язаних окремих ланок (навчальних занять), змістовно і логічно пов’язаних між собою; вибір оптимальних форм і методів навчання в залежності від конкретних умов навчального процесу; проектування системи контролю за ходом і результатами навчальної роботи студентів; передбачення труднощів у навчальній діяльності студентів; створення моделі навчального заняття.

Конструктивний компонент педагогічної діяльності викладача вищої школи передбачає: знан-

ня особливостей кожного типу форм організації навчання; уміння побудувати конкретну форму навчання відповідно до реальних педагогічних ситуацій; уміння добирати оптимальну сукупність методів навчання для досягнення поставлених цілей навчання; уміння обирати доцільну структуру навчального заняття в залежності від стану опрацювання навчальної програми предмета та мети заняття; вміння відібрати кількість і обсяг навчального матеріалу в залежності від часу навчання і рівня підготовки студентів; уміння конструювати методичну структуру навчального заняття, відповідну дидактичній структурі.

Успіх викладацької діяльності тісно пов’язаний з умінням спілкування зі студентами. Комунікативний компонент діяльності викладача реалізується в процесі передачі навчальної інформації студентам і в процесі формування ділових та міжособистісних стосунків. Ефективність процесу передачі інформації викладачем залежить від фахових і психолого-педагогічних знань і вмінь. Якщо викладач знає і розуміє предмет, він може його розкрити, адаптувати до рівня готовності студентів сприймання навчального матеріалу. При формуванні міжособистісних відносин, на нашу думку, слід згадати пораду А. С. Макаренка: “Нормальний тон може бути тільки один. Насамперед він повинен відрізнятися мажорністю, проте він ні в якому разі не повинен мати характеру піднесення, постійної бурхливості, істеричної напруженості, яка завжди неприємно б’є в очі і яка загрожує при першій невдачі зірватися і перейти в розчарування”. Комунікативний компонент діяльності викладача може бути розкритий через такі показники: вміння встановлювати ділові та особистісні стосунки із студентами, які сприяли б засвоєнню ними навчальної програми; вміння встановлювати доцільну дистанцію між собою й студентами; вміння адаптувати зміст навчального матеріалу відповідно до рівня розвитку та підготовки студентів; здатність викладача стимулювати інтерес студентів до знань, позитивне ставлення до навчального процесу загалом та навчального предмета зокрема; вміння виявляти щирість, захоплення та емоційну стриманість у реальних ситуаціях; уміння формувати повагу до себе як до викладача; тактовність як здатність визначати межу допустимого у людських стосунках; уміння створювати педагогічно доцільний емоційний фон освітнього процесу (діловий, цілеспрямований, оптимістичний, мажорний, доброзичливий).

Організаторський компонент педагогічної діяльності є чи не найважливішим тому, що від сформованості цієї групи вмінь залежить рівень і

якість едукативної роботи викладача. До організа-торських здібностей та умінь можна віднести: вміння організувати свою діяльність відповідно до поставленої мети; вміння раціонально розподіляти час діяльності; здатність до самоконтролю, за дотриманням плану діяльності, контроль темпу навчання та корекції його в залежності від реальних умов; вміння організувати навчальну діяльність студентів і контролювати їх діяльність змінюючи види діяльності; об'єктивно оцінювати якість виконаної ними роботи; вміння формувати вимоги до студентів і домагатися їхнього виконання; спрямовувати діяльність студентів завдяки системі доцільних і розумних вимог; вміння розподіляти функції, делегувати функції і визначати відповідальність у ході навчального процесу; вміння створити ситуацію співучасті студентів у ході навчального процесу.

Велику роль у педагогічній майстерності викладача відіграють перцептивні (тобто здатність визначати емоційний стан людини за її мімікою, позою, жестами) та сугестивні (здатність чинити вплив на людину, змінюючи характер її діяльності) уміння. У процесі навчання ці групи умінь набувають різного значення. За мімікою, позою та жестами студентів викладач визначає їхній стан готовності до заняття, прагнення брати активну участь у співпраці, у навчальній діяльності або бажання уникнути її, психофізичний стан, рівень розуміння навчального матеріалу або рівень утруднень при осмисленні тощо.

З'ясуємо, які вміння викладача і яким чином виявляються в підготовці й проведенні навчального заняття. Як відомо, організаційними етапами заняття є підготовчий етап, етап реалізації і аналітичний етап по завершенні заняття. Підготовчий етап включає розробку ідеї навчального заняття, створення його проекту, прогноз майбутнього заняття, створення моделі, підготовку методичного забезпечення. На цьому етапі практичної діяльності викладача реалізуються його гностичні, проєктивні, конструктивні та організаційні (уміння організувати власну діяльність), аналітичні уміння. Характер реалізації підготовчого етапу залежить від типу викладача. Позитивні наслідки підготовчого етапу забезпечують, як правило, викладачі із творчою спрямованістю, відповідальні, організовані, сумлінні, добросовісні, із здатністю до аналізу. Набутий досвід, безперечно, позитивно впливає на якість підготовки викладача до заняття, бо дає змогу передбачити утруднення студентів, але й водночас досвід є чинником, що може сприяти розвитку консерватизму викладача, його небажання використати нові підходи при проєктуванні навчального заняття.

Під час реалізації заняття викладач виступає як організатор діяльності студентів, але життя вносить свої корективи, і педагог має бачити, розуміти й аналізувати реальні умови навчального процесу. Саме тут реалізуються його перцептивні і сугестивні уміння. Організаційні аспекти навчального заняття (початок, перехід до іншого виду діяльності, завершення роботи, зміна темпу діяльності) краще вдаються вольовим, енергійним, вимогливим викладачам. На створення емоційного фону навчального заняття впливають комунікативні та перцептивні якості викладача. Рівень фахових і методичних знань педагога вищої школи залежить від розвитку гностичного компоненту діяльності, а уміння викладати знання, уміння їх адаптувати, зробити їх доступними для студентів визначаються комунікативними та перцептивними здібностями. Характер стимулювання пізнавальної діяльності студентів залежить від розвитку гностичних, перцептивних, проєктивних і комунікативних умінь.

Аналітичний етап заняття реалізується не всіма викладачами, його уникають викладачі, що формально ставляться до професійної діяльності та самовпевнені педагоги. Творчі, відповідальні працівники ретельно виявляють усі чинники, що вплинули на хід заняття. Викладачі, що прагнуть до психологічного комфорту, схильні до витіснення з власної свідомості негативних наслідків заняття. Деякі викладачі не вміють робити аналіз проведеної роботи і власної діяльності. Найкращим чином його реалізують аналітики, викладачі з розвиненими організаційними, проєктивними та конструктивними вміннями.

Як бачимо, рівень педагогічної майстерності викладача вищої школи є важливим чинником навчально-виховного процесу, він позначається на результатах навчання студентів, на формуванні їх як особистостей. У свою чергу, розвиток педагогічної майстерності викладача тісно корелює з його ставленням до себе, вимогами до своєї діяльності, особистісними якостями.

Можна вивчити свій фаховий предмет, можна мати систему психолого-педагогічних знань, але це не забезпечить відповідної майстерності. Майстром стає той, хто прагне цього, хто працює, хто осмислює власну діяльність, бо як стверджував К. Д. Ушинський, "передається думка, виведена з досвіду, але не сам досвід".

Анатолій Васильович Луначарський у статті "Что такое образование" наголошував, що скільки людина живе, стільки вона й учиться, вона повинна постійно пристосовуватися до нового, повинна реагувати, відгукуватися на кожен новий звук, уміти піймати й виокремити новий нюанс, нове відкриття.

Як відзначають автори праці “Передовий педагогічний досвід: теорія і методика” оцінити складне явище освіти можна лише за комплексом 5–7 критеріїв, а саме:

1. Актуальність і соціальна значущість досвіду.
2. Новизна і прогресивність.
3. Результативність і дійовість.
4. Стабільність і повторюваність.
5. Перспективність.

Легко помітити, що за домінуючою в них функцією ці критерії поділяються на дві групи:

критерії, за допомогою яких оцінюється педагогічний досвід як передовий (1-3);

критерії, на основі яких визначається можливість і доцільність вивчення та поширення досвіду (4, 5) [4, 16–17].

Виявити знайдене і перевірене досвідом “раціональне зерно” діяльності викладача ВНЗ, довести його ідею до конкретного педагога – означає реально допомогти його становленню як майстра у розв’язанні завдань, що постали сьогодні перед освітою.

Однією з важливих складових оновленої парадигми освіти є навчання вихованців творчо мислити, умінням вчитися, свідомому вибору виконавських цілей. Формування якостей педагога реалізувати ці завдання покликана педагогіка, її похідні галузі: педагогічна психологія, основи педагогічної майстерності, основи професійно-педагогічної культури, порівняльна педагогіка.

Доцільно відзначити, що останні роки у ВНЗ знизилася увага щодо розвитку психолого-педагогічних якостей майбутніх педагогів. Це викликано як об’єктивними так і суб’єктивними

чинниками. Зокрема, у ВНЗ до викладацького складу прийшли представники покоління – випускники університетів, у яких не ставилася мета готувати вчителя, а тим більше викладача вищого навчального закладу, кандидати педагогічних наук, які не пройшли необхідну практичну підготовку у школах на посадах учителів (мін. 3 роки) й асистентську у ВНЗ.

А тому доводиться долати ці прогалини у двох напрямках, зокрема: перший – розвиток психологічних основ педагогічної майстерності студентів – майбутніх викладачів; другий – навчання діючих викладачів умінням педагогічної майстерності.

З цією метою впродовж останніх років вимальовується певна система неперервної освіти. Так, сформульовані концептуальні положення педагогічної освіти в університеті, визначені завдання дисциплін психолого-педагогічного циклу (кожен випускник університету повинен бути педагогом у родині, у виробничому колективі і, звичайно, педагогом-професіоналом, починаючи з дошкільного навчального закладу і завершуючи посадою викладача ВНЗ, керівника освітнього закладу); навчальні плани складені так, щоб формування професіоналізму здійснювалося послідовно: теорія – ознайомлювальна практика, навчальна, виробнича з застосуванням інтерактивних технологій. Така системна діяльність дала певні позитивні наслідки.

В умовах побудови нової, власної, національної системи освіти оновлення й змісту, форм і методів роботи з впровадження досягнень педагогічної науки, прогресивної педагогічної практики набуває першочергового значення.

Список використаних джерел

1. Гоголь Н. Повести / Н. Гоголь. — Санкт-Петербург: Издательство Дом “Азбука-классика”, 2007. — 317 с.
2. Захаренко О. А. Розраховуємо на мудрість // Віче. — 1993. — № 3.
3. Коротич В. Бульвар Гордона. — № 21 (161). — 2008.
4. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика. — К.: Рад. шк., 1990. — 141 с.

References

1. Gogol N. (2007) Povesti [The Tale]. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Dom “Azбуka-klassika”, 317.
2. Zakharenko O. A. (1993) Rozrakhovuemо na mudrist' [We count on wisdom]/ Віче. № 3.
3. Korotich V. (2008) Bul'var Gordona [Boulevard Gordon]. № 21 (161).
4. Peredoviy pedagogichniy dosvid: teoriya i metodika [Advanced pedagogical experience: theory and methodology]. K.: Rad. shk. 1990. 141.

Кузьминский А. Некоторые аспекты внедрения и использования передового педагогического опыта в университете

Показано передовой педагогический опыт, который является важным фактором, повышения педагогического мастерства, развития творческой инициативы учителя, неисчерпаемым источником нового и прогрессивного. Педагогические умения преподавателя разделены и такие группы: гностические умения; проективные умения; конструктивные; коммуникативные; организаторские; креативные (творческие) умения. Выяснено, какие умения преподавателя и каким образом оказываются в подготовке и проведении учебного занятия.

Ключевые слова: передовой педагогический опыт, педагогические умения преподавателя, качества педагога, педагогическое мастерство.

Kuzminskyi A. Some aspects of implementation and use of pre-pedagogical experience at the university

One of the important components of the renewed paradigm of education is the teaching of students creative thinking, ability to learn, conscious choice of performance goals. The formation of the qualities of a teacher to realize these tasks is called pedagogy, its derivatives: pedagogical psychology, the basis of pedagogical skill, the basis of vocational and pedagogical culture, comparative pedagogy.

The advanced pedagogical experience is shown which is an important factor, increase of pedagogical skill, development of creative initiative of the teacher, inexhaustible source of new and progressive.

Pedagogical skills of the teacher are divided and the following groups: gnostic skills – the ability of cognitive and analytical content; projective skills – ability to predict, to create an object as a certain integrity in the imagination, to determine the forecast of professional activity; constructive – the ability to create a real model of planned activity; communicative – ability to communicate with listeners; Organizational skills – the ability to implement a plan of activity; creative (creative) skills. It is found out what skills of the teacher and how they are manifested in the preparation and conducting of the training session.

Key words: advanced pedagogical experience, pedagogical skills of the teacher, teacher's quality, pedagogical skill.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2017

УДК 373.2.017:17

Анжеліка КУРЧАТОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Марина КРАМАРЕНКО

магістрантка факультету дошкільної та початкової освіти
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: marinakramarenko22031992@gmail.com

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ
ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА**

У статті визначені та науково обґрунтовані педагогічні умови формування духовно-моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами художнього слова. Запропоновані методи, прийоми та форми роботи для педагогів та батьків з дітьми старшого дошкільного віку для їх духовно-морального виховання. Виведені найбільш ефективні засоби для виховання моральності. Висвітлені прийоми для духовно-морального становлення дітей старшого дошкільного віку. Подані рекомендації для батьків щодо формування духовно-моральних якостей.

Ключові слова: педагогічна умова, духовно-моральні якості, формування духовно-моральних якостей, методи духовно-морального виховання, форми роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все з більшою гостротою постає проблема відродження культури та духовності, що базується на формуванні потужної системи глибоких морально-етичних якостей. Система духовно-моральних якостей людини є «фундаментом» його ставлення до світу, осередком духовного життя суспільства.

Педагогічні умови й засоби формування духовно-моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку розглядали А. Виноградова, І. Княжева, Т. Маркова, Л. Стрелкова.

Мета статті – визначити, науково обґрунтувати педагогічні умови формування духовно-моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами художнього слова.

Особливе місце у формуванні духовно-моральних якостей дітей старшого дошкільного віку відводиться педагогічним умовам, які позитивно впливають на удосконалення процесу формування духовно-моральних якостей дітей.

У педагогіці існують різні підходи до визначення змісту поняття «педагогічні умови». О. Назарова педагогічні умови розглядає як сукупність